

Običaj kolendanja u Smokvici na Korčuli

Božo Baničević

Pučki običaji kolendanja¹ kod Hrvata sačuvali su se sve do naših dana ponajviše u Istri, Hrvatskom Primorju, Dalmaciji i Gradišću.² Slične običaje nalazimo i kod nekih drugih slavenskih naroda pa čak i kod Rumunja³. Općenito se drži da su oni nastali i proširili se među slavenskim plemenima još dok su ovi bili u svojoj pradomovini, prije nego ih je zahvatila seoba naroda. Sama riječ »kolenda« dolazi od lat. riječi »Calendae« kojom su stari Rimljani nazivali prvi dan u mjesecu. Od te iste riječi Hrvati su kao i drugi narodi Evrope napravili riječ kalendar tj. sustav podataka o razdiobi vremena na dane, tjedne, mjesece i godine. Balkanski su Slaveni primili riječ iz balkanskog latiniteta, pa riječ »koleda« znači i Božić, jer je na Božić počinjala godina. Iz riječi »koleda« nastalo je i više izvedenica (koledva, koledvanje, kolendanje itd.)

Kolendanje se izvodi tako da grupa mladića obilazi selo od kuće do kuće i ispred svake kuće zapjeva pjesmu koja odgovara karakteru toga liturgijskog dana ili dana koji ima svanuti. Tri dominantna božićna blagdava: Božić, Nova Godina i Tri Kralja bili su ne samo blagdani pogodni za raznolika crkvena slavlja, već su u srednjem vijeku poslužili kao osnova određivanja početka kalendarske godine. Upravo su ta tri blagdana inspirirala običaje kolendanja u Smokvici na Korčuli, o čemu će u ovom članku biti govora. Gotovo u svakoj od devet župa otoka Korčule postoji do danas običaj kolendanja. Ovom zgodom htio bih dati opis tog pučkog običaja u župi Smokvica i nešto reći o samom napjevu i tekstu koji se tada pjeva.

Poslije večere kad se dobro smrači, na glas zvona, grupa mladića se prema starom seoskom običaju sabere ispred župne crkve. Danas je to nova crkva posvećena 1920. s glavnom svečanošću na Svijećnicu. Stara se crkva spominje u dokumentima već u XIV. st. pod nazivom sv. Marije. Ona je srušena kad se nova sagradila. Budući da selo ima preko 200 obitelji, mladići se podijele u dvije grupe kako bi na vrijeme obišli čitavo selo. Jedni će obilaziti Vrh sela, a drugi Podan sela. Svaka grupa je snabdjevena jednim feralićem, zatim tekstom koji se ima pjevati te košaricom s graničicama ružmarina (uoči Nevine dječice Mladenaca), lovorike (uoči Nove godine-Mladog lita) i naranče (Uoči Triju kraljeva-Vodokršća). Ove mladiće što kolendaju puk naziva »kantavcima«. Oni će

se zaustaviti ispred svake kuće te zapjevati pjesmu koja nagoviješta sutrašnji blagdan. Tako unaprijed na samu vigiliju blagdana oni daju naslutiti značaj i liturgijsku tematiku blagdana koji nadolazi. Iznimno se ne pjeva pred kućama koje je kroz prošlu godinu pohodila smrt tj. koje »korutuju« (koje su »u korutu«). Međutim, i te se kuće kolendaju, tj. u njihova se vrata ili zid zabode graničica ružmarina, lovorike ili naranče. Tako se sutradan kad svane znade da je i ta kuća »kolendana«.

Tekst koji se pjeva prigodom kolendanja u Smokvici ne upotrebljava se ni u jednom drugom mjestu na Korčuli. To isto možemo reći i za napjev. Zanimljivo je i to da se u drugim mjestima otoka Korčule počinje s kolendanjem baš uoči Božića, što u Smokvici nije slučaj. Tekst koji se pjeva u Smokvici odnosi se doista na Božićno Otajstvo, ali on se pjeva uoči Mladenaca. Možemo pretpostaviti da je do tog odgađanja došlo iz više razloga. Ponajprije kolendanje nosi u sebi jedno neobično veselje pa bi možda bilo neprikladno da se ono poduzme na badnju večer nakon discipline posta i nemrsa kako je to bilo u starini. Božić je nadalje u Smokvici i odviše naviješten blagoslovom kuća tokom badnjeg dana kada selom odzvanja pjev djece što prate svećenika: »Gloria, Gloria, Alleluia!« Osim toga u Božićnoj noći se nekada pjevala Jutarnja s Tebe Boga hvalimo, nakon čega su slijedile dvije uzastopne mise od kojih je prva bila vrlo svečana. Vjernici su dolazili u crkvu prije tri sata poslije ponoći a iz crkve su izlazili kada se u crkvi sve završi, u zoru. Tada bi već pred crkvom gorio silni oganj zvan »badnjik«. Ako se znade da su drva za badnjik tijekom te noći sakupljali i donosili seoski mladići (često kroz mrklu noć i po kiši) kako bi plamen badnjika bio što viši, onda nam može biti jasno zašto ti isti mladići nisu kolendali u predvečerje Božića. Kako je očito, čitava je zajednica bila obuzeta na razne druge načine događajem Božića, pa je kolendanje uoči Božića jednostavno ispalo. Inače prva kitica koju kantavci pjevaju uoči Mladenaca glasi:

*Kad se slavni Isus rodi,
Da nas grišne svih pohodi
Sva stvorenja tad poznaše
I zlamenja ukazaše.*

Nakon prve slijedi još devet kitica u kojima se opisuje Isusovo rođenje, čudesne pojave te svete noći, dolazak mudraca s Istoka, Herodova uznemirenost te vrlo opširno stradanje u Betlehemu nevine dječice — Mladenaca.

Pjesma uoči Mladog ljeta parafraza je Lukina Evanđelja koje se pjeva na Božić. Spominje se i obrezanje Isusovo ali samo u jednoj kitici. Ostalih jedanaest

¹ Izraz »kolendanje« upotrebljava se u Smokvici na Korčuli.

² Usporedi *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, sv. 3, str. 523, pod riječju »koleda«. Zagreb 1967.

³ Vidi *Muzička Enciklopedija*, sv. II., str. 39, pod riječju »kolinde« (colina, colind, corinda). Zagreb 1963.

⁴ Naziv »kolenda« upotrebljava se i u Dubrovačkom primorju u selu Majkovi.

kitica koje se te večeri pjevaju, iscrpno govore o Rođenju Spasitelja u Betlehemu. Evo prve kitice:

*Svitla biše kako zora
Gospodin je saša zgora,
Rad ljubavi puka mila
Koji čini dobra dila.*

Pjesma pak od osam kitica kojom kantavci naviještaju svečanost blagdana Triju kraljeva opisuje prema Matejevu Evanđelju dolazak Kraljeva, njihovu veličanstvenost, njihovo duhovno i materijalno bogatstvo te njihovu poniznost i vjeru. Već u prvoj kitici uoči blagdana Triju kraljeva se sve to nagoviješta:

*Od istoka do Tri kraja
Iz dalekih tih zemaja
Doježdrihli bihu doli
Okle svitlo sunce ishodi.*

Ako su ukućani primili kantavce u kuću te ih počastili vinom i prikrama, što u stara vremena nije bilo tako često, a što je najredovitije bivalo uoči Tri kralja, ovi bi na izlasku iz kuće zapjevali:

*Mi od vas smo dar prijali,
Vi veselim srcem daste;
Gospodin vam plati od zgora,
Ostanite s Bogom sada. Amen.*

Ono što je za nas posebno važno i što nas naročito zanima jest ovo: kako glasi ta pjesma što je pjevaju kantavci prigodom kolendanja u Smokvici, koliki je tonski opseg te pjesme te kakve glazbene elemente u njoj nalazimo. Evo te pjesme:

SOLO: Otegnuto svi: živo

Kad se slav-ni I-sus ro-di da nasgrisa

svih po-no-di. Sva stvorenja tad po-znaše

i zla-menja u-ka-za-se. zaše. A-men.

Napomena: U zadnjoj kitici pjeva i drugi glas, odnosno ponavlja se drugi dio napjeva.

Kad kantavci dođu u dvorište pred kuću gdje imaju pjevati, oni to učine tiho i neprimjetno. Onaj koji će intonirati prvi redak svake kitice zove se »naukir«. Pošto je ovaj zauzeo najpogodnije mjesto držeći tekst riječi u rukama dok mu netko drugi feraličem svijetli, on započne pjevati otegnuto, naglašeno, melodiozno i s dobrom dozom patetike i lirizma. Naukir je obično jedan iskusan tenor koji besprijeckorno i s lakoćom intonira pjesmu koju zatim svi prisutni veselo prihvate. U koliko se dogodi da naukir promukne od dugog »soliranja« te večeri, biva zamijenjen drugim koji tako dobije svoju šansu. Za razliku od solo-dionice, zbor-

na je vrlo živa, dinamična, pravi pleno. Ona je pravi kontrast na ono što je solist-naukir intonirao. Zborna dionica, iako jednostavna, zvuči vrlo bogato. Uzrok je tome što se uz glavnu dionicu čuju u tercama na više i u sekstama na niže još dvije dionice koje su joj harmonijski najbliže. Tako melodija dobiva na punini, a čitava pjesma zvuči zanosno i jedro. Opći je dojam da se pjeva višeglasno. Prava je milina slušati ovakvo pjevanje iz neposredne blizine, a posebno ako je vrijeme tiho i bez vjetra. Prvi dakle redak svake kitice pjeva solist, drugi redak svi jednoglasno (u posljednjoj kitici dvoglasno) a treći i četvrti redak zvuči poput vješto komponiranog višeglasja. Treći i četvrti redak se u posljednjoj kitici ponavlja, ali samo drugi put sa Amen. Zadnja dva retka posljednje kitice se pjevaju sve brže i brže, i tek konačno »Amen« pjesmu potpuno usponi i smiri. Ponekad se na kraju tog brzog finiša na riječ »Amen« opali iz maškula ili puške, a posebno ako se očekivalo da će domaćin kuće otvoriti i kantavce veselo počastiti. Zato je to redovito bivalo pred uglednijim kućama. Ali pucalo se i drugdje već prema tome kako zgoda i maštovitost pjevača i ukućana to nadahne. Domaćin koji otvori i pogosti kantavce dobiva na dar ne samo grančicu već i plod naranče, što je redovito bivalo uoči Tri kralja. To je bila zadnja večer kolendanja, i trebalo je na neki način odati priznanje i onima koji su pjevali i onima koji su pjevače primali i gostili.

Kako možemo vidjeti iz priloga, melodija se kreće u rasponu jedne oktave te je možemo smatrati razvijenom. Ima u njoj nešto od pjeva poput onog u dalmatinskim klapama, ali sve je suzdržano, ozbiljno i puno lirike. Početak pjeva solist vrlo sporo, nastavlja ju svi vrlo živo. Sve je u pjesmi dursko. Čitava pjesma je izgrađena na tonici, a dominantna samo u dva navrata potpuno zablista. Pjesma pokazuje odsutnost melizama, što govori o starom i izvornom kolendanju u Smokvici na Korčuli. Pjesma zvuči jedro, zanosno. Glasovi dolaze do izražaja u sve tri dionice. Homofonost je također jedna od njezinih karakteristika, budući se svaki slog riječi ostvaruje i izvodi istovremeno kod svih pjevača. Ne može se reći da je ta pjesma polifona, budući da razni glasovi nemaju ravnopravnu ulogu. Sve se oslanja na osnovnu melodiju koju ostali glasovi prate iz neposredne blizine kako to najbliža harmonija dopušta.

A sada par riječi i o tekstu same pjesme. Pjesma je sastavljena u osmercu. Sastoji se od kitica od četiri stiha s rimom a-a b-b. Uoči Mladenaca pjeva se 10 kitica, uoči Mladog lita 12, a uoči Vodokršća samo 8 kitica. Bilo bi zanimljivo izvršiti analizu teksta i otkriti njegove jezične osobine. Budući se taj tekst upotrebljava samo u Smokvici, kamo je često navraćao veliki sin Smokvice, prepozit stolnog kaptola iz Korčule, Don Jakov Salečić (1678—1745), poznat kao teolog, arheolog i pjesnik, možemo zasigurno ustvrditi (a tako govori i pučka tradicija Smokvice) da je on i autor teksta što se pjeva prigodom kolendanja u Smokvici. Tekst je dakle sastavljen baš za ovu zgodu u Smokvici. Možda je u starini bilo i više kitica nego danas. Možda su kitice što se sada pjevaju preuzete iz opširnijeg Salečićeva spjeva. U Salečićevo vrijeme sve su pjesme bile podužeg oblika. U svakom slučaju možemo ustvrditi da je tekst o kome je riječ sastavljen originalno za upotrebu u Smokvici, budući da se u drugim župama on ne izvodi. Po sebi je jasno da je i prije sadašnjeg teksta morao postojati stari tekst, jer kako je već na početku rečeno, kolendanje vuče temelje još od srednjeg vijeka. Salečić je možda uvidio da tekst što se pjeva ne odgovara, bilo zbog forme bilo zbog sadržaja, pa je napravio novi tekst. Nije bez vjerojatnosti ni mogućnost da je Salečić dao

novi tekst za melodiju koja je već bila u upotrebi. U svakom slučaju, tekst što ga je Salečić spjevao dobro zvuči, savršeno se uklapa u proslavu Božićnih otajstava. Upravo tekst koji je proizašao iz samog Evanđelja najbolje i služi svrsi kolendanja.

Uz kolendanje je povezan običaj da dvojica od sudionika u kolendanju s košaricama u ruci nakon mise na Novu godinu i Tri kralja počnu obilaziti selo sakupljajući sitne darove: jaja, luka, voća, novca itd. Mještani daju kako tko može. Od tih darova kantavci upriliče zakusku, a ostatak prodaju na javnoj dražbi u crkvenoj loži na Tri kralja popodne. Novac od utrška na dražbi upotrijebi se u dobrotvorne svrhe, a dadne se i nekoliko misa za duše u čistilištu.

Napomenimo još da puk Smokvice upotrebljava glagol »kolendati« ili njegov duži oblik »kolendavati« za radnju koju izvode kantavci kako je to gore opisano. U prenesenom smislu glagol kolendati ili kolendavati znači redom obilaziti kuće u selu ali više u smislu besposlenosti, bezrazložnosti, bezbrižnosti.

I da zaključimo: Po blagom i veselom noćnom ugođaju, kolendanje u Smokvici na Korčuli vjekovima je proizvodilo u dušama vjernika neobičnu toplinu i vjerski zanos. Ono je uz to odgajalo čitav niz muškaraca ljubitelja lijepog pjevanja i stare pjesme, pa je ta tradicija mogla djelovati na kulturni i umjetnički razvoj tog malog mjesta u najpitomijem kraju otoka Korčule. Kolendanje je moglo biti i poticaj da se pjevači i sav svijet Smokvice liturgijski što bolje oblikuje, kako se to i danas može opaziti. Običaj kolendanja u Smokvici na Korčuli priprema na ugodan vjerski praznik koji sutradan Crkva svečano slavi, a svojim ozračjem ispunja duše vjernika sigurnošću u spasenje po Tajni Utjelovljenja Sina Božjega. Kolendanje u Smokvici je neizostavna jeka mira i blagoslova kroz Istinu i Ljubav po Kristu za sve ljude dobre volje. Trajno ostalo! Ne zaboravilo se!

Tekstovi koji se pjevaju prigodom kolendanja u Smokvici.

1) UOČI MLADENACA:

*Kad se slavni Isus rodi
Da nas grišne svih pohodi,
Sva stvorenja tad poznaše
I zlamenja ukazaše.*

*A na nebu zvizda staše
Koja kako sunce sjaše,
Da se kraji svi čudiše
Kuju svitlost učiniše.*

*Među sobom govoriše
Da zlamenja Kraja biše,
Slavna Kraja od nebesa
Koji čini ta čudesa.*

*I na put se otpraviše
Mnogo brime putovaše,
Sve prid njima zvizda staše
I put njima kazivaše.*

*U žudiju kad dojdoše,
A Isusa tu najdoše
Ter mu dare prikazaše,
A Irudu ne kazaše.*

*Tada Irud kraj prokleti
A u sržbi i žalosti
A u sržbi i žalosti*

*On učini zloće dosti.
Da se dica sva pobiju
U ten gradu koji bihu,
Sva dičica tere mala*

*Od Betlema tega grada.
Sto i četrdeset tisuć biše
I četiri još i više,
Sto pomori kraj prokleti*

A bez pravde i pameti.

*Priblaženi vi Mladinci,
Blaženi van časi bili,
Vi ste Bogu čast prinili,
I prisvetu krv prolili.*

*Prigizdavi vi Mladinci,
Na glava van zlatni vinci,
Na glava' ih vi nosite
I š njima se ponosite. Amen.*

2) UOČI MLADOG LITA:

*Svital biše kako zora
Gospodin je saša' zgora,
Rad jubavi puka mila
Koji čini dobra dila.*

*Večerašnji dan svršuje
A sutrašnji dan osvije
Da se Crikva sva raduje
'Brizovanje Sveto štuje.*

*Ono vrime kada pride
Od cezara list izide,
Aguston se tad zoviše,
Kako sveti Luka piše.*

*Da se pišu svi narodi
Podložnici kojgod su
Pod njegovu oblast stoje,
Vlasti njega da se boje.*

*Pripisanje to čineći
Svaki u svoj grad hodeći
A sam Jozip s Nazareta
Po milosti Duha Sveta.*

Da se i on tu zapiše

*Zaručnicom s kojom biše
Prvo bozi koji bihu
Posluh njemu da hotihu.*

*Galileja ti grad biše,
U žudiju otpraviše,
Zakon biše među njima,
Davidova sva rodbina.*

*Prin nek pride blizu grada
Brime pride sretno tada,
Da porodi ta Divica,
Svitla Zvizda i Danica.*

*Da porodi undi svoga
Sina prvorođenoga
U jednoj spili blizu grada,
Di živina bihu tada.*

*Kada Diva Sina rodi
U jasle ga stavlja doli
U jasliah di on staše
Jere mista ne imaše.*

*Tui se svitlo nebo stvori
I anđeli devet kori
Veću radost učiniše,
Novu Pisan zavapiše.*

*Slava Bogu na visini,
Isukrstu ki svit stvori,
A mir ljudma dobre voje
Kino vazda mirotvore. Amen.*

3) UOČI VODOKRŠĆA:

*Od Istoka do tri kraja
Iz dalekih tih zemaja,
Dojezdili bihu od ondi
Okle svitlo sunce ishodi.*

*Od istoka Kraji mihi
Jur se bihu uputili
Iz država tada rodne
Za dat Bogu dare ugodne.*

*Srid Istoka se podigoše
Bogu dare tad doniše,
Ter mu daše srce i viru,
Zlato, tamjan tere miru.*

*Zlatnim sedlim osedlani
Svim gosparom konji zbrani
Od veselja skaču i ržu
Za uzde ih zlatne uzdržu.*

*Na kolia tu su pali
Svoje dare prikazali
U neizmjernomu veselju
Svojen dragon Spasitelju.*

*Reošionski kraji ponosni
Mudri kraji i kriposni,
Bihu došli s novom dikom
Snovom čašču i s velikon.*

*Svitla Zvizda i Danica
Bi jin družba ta čestita,
Srid istoka ku vidiše
Njiha pravi puti biše.*

*S mirnon Zvizdon i prignuton
Vratiše se drugin puton,
Hvaleć Božje veličine
U rojene krajevine. Amen.*

Kako se može vidjeti, pjesme su pisane ikavski. U njemu ima starih riječi i konstrukcija kao i naziva. Sasvim je opet i očito da je narod tijekom upotrebe ove pjesme približio suvremenom jeziku. To je i opravdano jer se lakše pamti i pjeva ono što je sasvim razumljivo. Pravo je čudo da se ove pjesme nisu i više iskrivile. Teološki i sadržajno odaju učenog autora Jakova Salečića kojega narod Smokvice zove »teolog«.